

บทที่ 2

ความเป็นมาของโสมและวิธีการคั้นน้ำโสม

ความหมายและที่มาของศัพท์

โสม ตามรูปศัพท์เป็นภาษาสันสกฤต มาจากคำว่าโสม (Soma) เป็นค่านามเพศชาย แปลว่า น้ำคั้น น้ำโสม ต้นโสม หรือโสมเทพ ค่อมาคำนี้หมายถึงพระจันทร์ โสม ประกอบรูปจาก ธาตุ สุ ซึ่งแปลว่า คั้นออกมา กลั่นออกมา เทออกมา หรือมีบอออกมา¹ ถ้าใช้เรียกเครื่องคั้น หมายถึง เครื่องคั้นที่ถูกลั่นออกมา คือน้ำโสม ถ้าใช้เรียกพืช หมายถึงต้นโสม และถ้าใช้เรียกเทพเจ้า หมายถึงโสมเทพ

โสมเป็นชื่อเรียกเครื่องคั้นชนิดหนึ่งซึ่งถือว่ามีความสำคัญต่อวัฒนธรรมประเพณีของชาวอินเดียอารยันมาก ในคัมภีร์พระเวทคำนี้หมายถึงพืชที่เรียกว่าต้นโสมหรือเดาโสมก็ได้ หมายถึงน้ำคั้นของพืชดังกล่าวซึ่งเรียกขาน้ำโสมก็ได้ และเนื่องจากโสมตามความหมายที่สอง มีคุณสมบัติ

¹Sir Monier Monier-Williams, Sanskrit-English Dictionary, 2nd ed. (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1981), p.1249.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับที่พิมพ์ปี 2525 หน้า 827 ให้ความหมายของโสมไว้สี่อย่างคือ

1. ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งเป็นเดา ทั่วคล้ายหัวผักกาด ใช้ทำยา
2. เดาไม้ชนิดหนึ่งมีกล่าวในคัมภีร์พราหมณ์ว่า เทวดานำมาหมักคั้น เป็นน้ำ เมาสำหรับคัม
3. พระจันทร์
4. ทอง

สามารถทำให้ผู้คัมภีร์เมธา² ทำให้จิตใจกล้าหาญศึกษาคณะนงโดยเฉพาะในการรบ จึงได้รับยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งนามว่าไสม เทพซึ่งนับเป็นความหมายที่สาม ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงไสมตามความหมายที่สองเท่านั้น

ข้อสันนิษฐาน เกี่ยวกับคัมภีร์ไสม

น้ำไสม เป็นเครื่องคัมที่คั้นจากไม้เถาซึ่งมีชื่อเดียวกัน เทียบได้กับพืชที่มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่าแอสเคลปิอัส อซิคัส (Asclepias acidas) หรือซาร์คอสเดมมะ วิมินะเล (Sarcostemma viminale) ซึ่งนักปราชญ์บางท่านกล่าวว่ามิถุนกันกำเนิดอยู่ที่ยอด เขาแห่งหนึ่งของ เทือกเขาติมาลัยทางตอนเหนือของแคว้นปัญจาบ³

² หลักฐานต่อไปนี้ แสดงว่าน้ำไสมมีรสขมเมธา

John Dowson, A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion (London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd., 1963), p.31.

Adolf Kaegi, Life in Ancient India (Calcutta: Susil Gupta Ltd., 1950), p. 87.

Margaret and James Stutley, Harper's Dictionary of Hinduism (New York: Harper & Row Publishers, 1977), p.282.

R.C. Majumdar, The Vedic Age, Vol.1 (London: George Allen & Unwin Ltd., 1951) p.379.

E.J. Rapson, The Cambridge History of India, 6 Vols. Vol.1. (New Delhi: S. Chand & Co., 1968), p.90.

Macdonell, Vedic Mythology (Delhi; Motilal Banarsidass, 1974), p.104.

J. Muir, Original Sanskrit Texts (Delhi: Oriental Publishers and Distributors, 1976), p.258.

Maurice Winternitz, History of Indian Literature, Vol.1 (New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation, 1972), p.58.

³ R.C. Majumdar, The Vedic Age, Vol.1, p. 216.

คันไสม เป็นพืชที่มีการกล่าวถึงตั้งแต่ในสมัยพระเวทตอนต้น ชาวฮินดูปัจจุบันจึงไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นพืชอะไรแน่ ลักษณะของมันจึงได้จากการสันนิษฐานของนักปราชญ์ทางวรรณคดี สันสกฤตประกอบกับความเห็นของนักพฤกษศาสตร์ในสมัยหลัง แต่ก็มีความเห็นแตกต่างกันในลักษณะของลำต้นและรสของยาง เช่น

วิลกินส์ (Wilkins) นักปราชญ์ทางวรรณคดีสันสกฤตท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า คันไสม เป็นไม้เถาประเภทเลื้อย ลำต้นไม่มีใบ มีดอกเล็ก ๆ เป็นกระจุก สีขาว เกิดที่ปลายกิ่ง มีกลิ่นหอม ลำต้นและรากฝอยมีสีแดงหรือน้ำตาลแก่ ยางมีสีขาวคล้ายน้ำมันวัวมากกว่ายางของพืชชนิดอื่น ๆ มีรสเปรี้ยว คนเดินทางชอบกิน เอาน้ำมาดื่ม มักขึ้นอยู่หลายแห่งในอินเดีย เช่นปัญจาบ บริเวณช่อง เขาไบลัน เป็นต้น⁴

วอล์คเกอร์ (Walker) ให้ความเห็นว่า "ปัจจุบันชาวฮินดูไม่สามารถระบุได้ว่า ไสมคือพืชอะไรแน่ รู้เพียงแต่ว่าเป็นพืช เลื้อยหรือไม้เถาชนิดหนึ่งที่เกิดเองตามธรรมชาติบนภูเขา น้ำคั้นของมันมีรสหวานอร่อย เหมือนน้ำมันวัว ทำให้ผู้ดื่มสดชื่นกระปรี้กระเปร่า มีความเชื่อมั่นสูง กล่าวหาว่าเกิดความรู้สึกว่าบริสุทธิ์"⁵

ดาวสัน (Dowson) กล่าวว่า "ไสม เป็นพืชประเภทเลื้อย ยางมีสีและรสคล้ายน้ำมัน มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า แอสเคลปิอัส อซิเด (Asclepias acida) เมื่อคั้นแล้วจะใช้เป็นเครื่องดื่มสำหรับถวายแก่เทพเจ้าและดื่มโดยพวกพราหมณ์ คุณสมบัติของน้ำคั้นนี้ทำให้ร่าเริง เทพเจ้าและพราหมณ์ผู้ทำพิธีชอบมาก"⁶

⁴ W.J. Wilkins, Hindu Mythology (Delhi: Indological Book House, 1972), p.69.

⁵ Walker, Hindu World an Encyclopaedia Survey of Hinduism, Vol.2 (London: George Allen and Unwin Ltd., 1968), p. 418.

⁶ Dowson, A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, (London: Routledge and Kegan Paul Ltd., 1968), p.301.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทานความเห็นว่าเป็น "ต้นโสมเป็นไม้เถา น้ำเลี้ยงมีสีขาว หลังจากคั้นและหมักไว้แล้วจะใช้เป็นเครื่องสังเวทเวทคา และเป็นเครื่องคัมของพราหมณ์ คุณสมบัติของน้ำนี้จะทำให้ผู้คัมเมาและร่าเริง เป็นที่โปรดปรานของชาวอินเดีย อารยันมากถึงกับกล่าวว่า เมื่อได้คัมแล้วจะแลเห็นสวรรค์"⁷

รองศาสตราจารย์วิสุทธ์ มุขยกุล ให้ความเห็นว่าเป็น "โสม หมายถึงพืชชนิดหนึ่ง ซึ่งใช้คั้นเอาน้ำมาเป็นเครื่องคัมสำหรับสังเวทในพิธีบูชาตามความเชื่อในสมัยนั้น พืชชนิดนี้คืออะไรนั้น เราไม่ทราบแน่ กิ่งของมันสีน้ำตาลหรือสีแดงเรื่อ ๆ หรือสีเหลืองส้ม ส่วนที่นำมาใช้ทำเป็นเครื่องคัมสังเวทนั้นได้แก่หน่ออ่อนซึ่งเรียกว่าอังสุ กล่าวกันว่า พืชชนิดนี้ขึ้นบนยอดเขาภูษวัต"⁸

รองศาสตราจารย์วิสุทธ์ มุขยกุล ได้อ้างความคิดเห็นของนักปราชญ์ทางวรรณคดี สันสกฤตคนอื่น ๆ เช่น แมกซ์ มิวลเลอร์ (Max Muller), ลาสเสน (Lassen) มัวร์ (Muir) และ เฮาก์ (Haug) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นข้อเขียนที่ให้ความรู้เกี่ยวกับต้นโสมได้อย่างดียิ่ง จึงขอนำมากล่าวในที่นี้ด้วย

มิวลเลอร์ เข้าใจว่า โสมคงจะเป็นต้นชอปป (กล้าของพืชประเภทข้าว) ชนิดหนึ่งที่นำมาใช้ทำเป็นเบียร์ ลาสเสนและมัวร์มีความเห็นว่าเป็นต้นโสมได้แก่ *Sarcostemma viminalis* หรือ *Asclepias acida* ส่วนรอต (Roth) เข้าใจว่า *Sarcostemma acidum* ได้แก่โสมที่ปรากฏในวรรณคดีของอินเดีย ตามที่เชื่อกันในอินเดีย โสมได้แก่ *Asclepias acida* ดังกล่าว เฮาก์ เคยเขียนคำบรรยายต้นไม้นี้ไว้เมื่อ ค.ศ. 1863 ว่า พืชชนิดนี้สูงราว 4-5 ฟุต และมีลักษณะเป็นพุ่ม มีหน่อหลายหน่อออกจากหัวเดียวกัน ลำต้นค่อนข้างแข็ง มีเปลือกสีเทา ไม่มีใบ มียางสีขาว รสฝาดค่อนข้างขม ไม่มีรสเปรี้ยว ยางนี้ทำให้เมาได้ เฮาก์ เคยชิมยางนี้หลายครั้ง แต่ไม่อาจจะชิมได้เกินครึ่งละสองหรือสามช้อนกาแฟ⁹

⁷ กรมศิลปากร (รวบรวม) พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 ทรนนคร: โรงพิมพ์วรรณคดี, 2512), หน้า 114-6.

⁸ วิสุทธ์ มุขยกุล "โสม" วิสุทธ์นิพนธ์ (กรุงเทพมหานคร: ๑ เนศวรการพิมพ์, 2520), หน้า 2.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-3.

นอกจากนี้ อุปาธยาเย นักปราชญ์ท่านหนึ่งได้สันนิษฐานว่า "บางที โสมในสมัยพระเวท อาจจะได้แก่ต้นคัลลิก (Sallakī) ซึ่งมีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า มอสเวลเลีย เซอระตะ (Boswellia serrata) ยางของมันมีรสหวาน และมีรสเมาเหมือนสุรา พืชชนิดนี้บางครั้งเรียก กชากักษะ (Gajābhakṣa)" เพราะข้างชอมกินเป็นอาหาร¹⁰

แม้ว่าลักษณะของลำต้นและรสของยางของต้นโสมตามความสันนิษฐานของนักปราชญ์ทั้งหลายดังกล่าวมาจะไม่ตรงกันทีเดียว แต่หลักฐานส่วนใหญ่ก็พอทำให้เราสรุปได้ว่า โสม เป็นพืช เลื้อย มีลักษณะเป็นปล้อง ๆ ไม่มีใบ ยางมีสีและรสคล้ายนมโค แต่อาจทำให้เมาได้ ชาวอินเดียอารยัน ใช้คั้นเอาน้ำเพื่อคั้นและบูชาเทพเจ้า และพืชนี้ขึ้นตามภูเขาหลายแห่งในอินเดีย

ต้นกำเนิดของต้นโสม

หลักฐานจากคัมภีร์ฤคเวทกล่าวว่า ต้นโสมมีแหล่งกำเนิดบนภูเขาฆาฆุชวัค¹¹ (Mūjavat) เป็นพันธุ์ไม้ธรรมดาชนิดหนึ่ง ชาวอินเดียอารยัน เห็นว่าเป็นต้นไม้ที่มีคุณประโยชน์หลายประการ พวกเขาจึงยกย่องเป็นพิเศษกว่าต้นไม้ชนิดอื่น ทั้งที่ยังเป็นต้นไม้และ เมื่อถูกคั้น เป็น เครื่องคั้นแล้ว

¹⁰ Upādhyāya, India in Kālidāsa, p.37.

¹¹ RV.10.34.1

Somasyeva maujavatasya bhakṣaḥ /

อาหารของต้นโสมที่ เกิดบนภู ฆาฆุชวัค

RV.3.48.2

. . . amsōḥ piyūsamapibo giriṣṭhām /

ท่านได้คั้นรสของหน่อโสมที่อยู่บน เขา

กริฟฟิธ (Griffith, 1973: 281n) ได้อ้างคำกล่าวของวิลสัน (Wilson) ว่า

บริเวณของภูเขาค้นโสมชอมขึ้นคือ บริเวณรอยแตกของก้อนหิน

กล่าวคือ เมื่อยังเป็นต้นไม้ยังไม่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเจ้าย่า¹² เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ มีเทพเจ้า เช่น เทพวรุณ (Varuna)¹³ เทพปรรชันยะ¹⁴ (Parjanya) และคนธรรพ¹⁵ ปกป้องรักษา ถือว่าเป็นต้นไม้ที่ให้กำเนิดแก่มุนโพร น้ำ และโค¹⁶ เป็นยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ¹⁷ แก่ชาวบ้านเช่น คาบอด ซากระแผลกเป็นต้นไม้¹⁸

¹²RV.9.114.2

. . .Viṣudhām patih . . . //

โสมเป็นเจ้าย่า

¹³RV.5.85.2

. . .varuno . . .adadhātsomamadraū //

เทพวรุณวางโสมไว้บนถู เขา

¹⁴RV.9.113.3

Parjanya-vrddham mahiṣam tam sūryasya duhitābharat /

ลูกสาวพระอาทิตย์นำโสมที่ยิ่งใหญ่ซึ่ง เทพปรรชันยะเฝ้าเลี้ยงดูมา (ยังโลก)

¹⁵RV.9.83.4

garndharva itthā padamasya raksati . . . /

คนธรรพรักษาที่อยู่ของโสมไว้อย่างดี

¹⁶RV.1.91.22

osadhiḥ soma visvā tvamapo ajanayah tvam gāh /

ข้าแต่โสม ท่านให้กำเนิดแก่มุนโพร น้ำ และโค

¹⁷RV.8.61.17

tadāturasya bhesajam /

โสมเป็นยารักษาความเจ็บป่วย

¹⁸RV.8.68.2

แนวความคิดยกย่องคันโสมว่าเป็นคันไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์มีสืบมาจนถึงสมัยหลัง คัมภีร์ศคปถ
พราหมณะ (12.1.1.2) ได้กล่าวว่า ชาวอินเดียอารยันเรียกชื่อคันไม้อื่น ๆ ว่าเสามยะ
(Saumya) ซึ่งมีความหมายว่าคันไม้นั้น ๆ เกิดจากคันโสมหรือเกี่ยวเนื่องกับคันโสมก็มี แสดงให้
เห็นว่า พวกเขาเห็นความสำคัญของคันโสมมาก และเมื่อโสมถูกคั้น เป็นน้ำแล้วก็ได้รับยกย่องว่า
เป็นเครื่องดื่มที่ประเสริฐสุดซึ่งให้ความเป็นอมตะแก่ผู้ดื่ม¹⁹ เหตุนี้ จึงทำให้เทพเจ้าทั้งหลายทุกองค์
โปรดปรานมาก²⁰ รวทั้งชาวอินเดียอารยันบางคนก็ชอบด้วย เพราะพวกเขาเห็นว่า น้ำโสมเป็น
ประจวบคองคา เมื่อได้ดื่มแล้วจะบันดาลให้มองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างได้²¹

จากความคิดที่ว่า คันโสมเป็นคันไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวมา การที่จะคั้นเอาน้ำของมันมา
เพื่อถวายแก่เทพเจ้าในโอกาสต่าง ๆ จึงกลายเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น กล่าวคือต้องประกอบพิธี
ทางศาสนาให้ถูกต้องแก่รากโสมรวมทั้งอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการคั้นด้วย²² เพราะพวกเขาถือว่า
น้ำโสมที่ได้นั้น เป็นน้ำนมจากสวรรค์²³ จากจุดนี้เองทำให้พวกเขาเกิดความคิดเกี่ยวกับธัญญาเนศ

¹⁹ RV.1.84.4

jyesthamamartyam madam /

น้ำโสม เป็น เครื่องดื่มที่ประเสริฐสุดซึ่ง ให้ความ เป็นอมตะ

RV.9.106.8

tvam devāso amritāya kam papuh //

เทพเจ้าทั้งหลายดื่มท่านผู้สร้างความสุขสบาย เพื่อความไม่ตาย

²⁰ RV.9.85.2

. . .devānāmasi hi priyo madah //

ท่าน เป็น เครื่องดื่มที่ให้ความร่า เริง เป็นที่โปรดปรานของ เทพเจ้าทั้งหลาย

RV.10.109.15

pibantyaṣya visve devāso /

ทวย เทพทุกองค์ค้ำน้ำโสมนี้

²¹ RV.9.1.2

. . .visvacarsanih . . . /

น้ำโสม เป็นคองคางของทุกสิ่งทุกอย่าง

²² Muir, Original Sanskrit Texts, Vol.5 p.258.

²³ RV.9.51.2

divah piyusamuttamam somamindrāya vajrine sunotā madhumattamam//

เขาคั้นน้ำโสมซึ่งหวานยิ่ง จักเป็นน้ำนมจากสวรรค์ เพื่อพระอินทร์

ปิยยะ หมายถึงน้ำนมวัวซึ่งรีดในระยะ 7 วันหลังคลอด (Monier-Williams 1981:670)

ของคันโสมว่าเกิดบนสวรรค์²⁴ และความคิดนี้แจ่มชัดยิ่งขึ้นในสมัยพราหมณะ โดยปรัชญาความใน ศกปถพราหมณะระบุชัดว่า โสมอยู่เหนือเทพเจ้าทั้งหลาย ณ เบื้องบนสวรรค์ ส่วนเทพเจ้าต่าง ๆ อยู่บนพื้นโลก²⁵

อย่างไรก็ตาม "สวรรค์" ซึ่งถือว่าเป็นถิ่นเกิดของคันโสมตามความคิดของชาวอารยัน ที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทและพราหมณะดังกล่าวมานั้น นักปราชญ์ทางวรรณคดีสันสกฤตได้แสดงความคิดเห็นว่าเป็นบุคคลาธิษฐานของอุปกรณบางอย่างที่ใช้ในการคั้นน้ำโสมนั่นเอง เช่น เอ็กเจลลิง (Eggeling) ให้ความเห็นว่า ขณะที่น้ำโสมกำลังไหลผ่านเครื่องกรองขนแกะลงสู่ถังรอนนั้นจะมีเสียงดังคล้ายกับเสียงฝนตกจากท้องฟ้า ซึ่งเป็นสถานที่ที่พวกเขามักจะเปรียบเทียบว่าเป็นสวรรค์ เหตุนี้พวกเขาก็เปรียบเทียบเครื่องกรองว่าเป็นสวรรค์ด้วย²⁶ และแมกโคเนลล์ก็แสดงความคิดเห็นไว้ว่า "สวรรค์" ในบทสวดฤคเวทที่ว่า "น้ำโสมไหลผ่านค้ำหลังสวรรค์"²⁷ ก็คือ "โสมกำลังเปล่งประกายอยู่บนสวรรค์"²⁸ ก็คือ ล้วนแต่หมายถึง เครื่องกรองที่ทำด้วยขนแกะ เพราะการที่เครื่องกรอง

²⁴RV.10.116.3

mamattu tvā divyah somah /

ขอให้น้ำโสมที่เกิดบนสวรรค์จงทำให้ท่าน เมา

²⁵SBr.3.2.4.1

divi vai somah asītatheha devāh /

โสมอยู่บนสวรรค์ ส่วนเทวดาทั้งหลายอยู่บนโลกนี้

²⁶Julius Eggeling, Satapatha Brāhmanah, Part.2 Vol.26 of

The Sacred Books of the East. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1972), p.22.

²⁷RV.9.22.5

ete prsthāni rodasorviprayanto . . . /

²⁸RV.9.36.3

. . . jyotimsi . . . pavamāna vi rocaya /

ทำให้น้ำโสมสะอาดนั้น เข้ากันได้กับความคิดของชาวอินเดียนั้นที่ว่า สวรรค์เป็นที่อยู่ของผู้
บริสุทธิ์²⁹

ความคิดของนักปราชญ์ทั้งสอง เฉพาะอย่างยิ่งท่านแรกซึ่งกล่าวถึง เสียงการไหลของ
น้ำโสมว่าคล้ายกับ เสียงฝนกำลังตกนั้น ได้จากข้อความในทสวดฤค เวทบทหนึ่ง³⁰ นั้นเอง

นอกจากชาวอินเดียนั้นจะ เปรียบอุปกรณที่ใช้ในการคั้นโสมกับสวรรค์แล้ว น้ำโสม
ยัง เปรียบ เทียบกับลูกสาวของพระอาทิตย์บ้าง³¹ กับพระจันทร์บ้าง³² ดังรองก็เปรียบกับมหาสมุทร
บ้าง³³

²⁹ Macdonell, Vedic Mythology, p.111.

³⁰ RV.9.41.3
sr̥nve vr̥steriva svanaḥ pavamānasya suṣmināḥ /
เสียงน้ำโสมที่กำลังไหลแรงได้ยินคล้ายกับเสียงฝน

³¹ RV.9.93.1
. . . jāḥ sūryasya dronaṁ nanakṣe . . . /
ลูกของพระอาทิตย์ไทม่านดังรอง

³² RV.8.71.8
apsu candramāḥ iva somāḥ camūsu dadṛse /
น้ำโสมปรากฏในภาชนะคล้ายกับดวงจันทร์ในน้ำ

³³ RV.9.35.2
indo samudraminkhaya . . . /
ข้าแต่น้ำโสม ขอท่านจงไหลสู่สมุทร

RV.9.64.27
priyaḥ samudramā visa //
น้ำโสมซึ่งเป็นที่รักไหลสู่สมุทร

จากข้อความในวรรณคดีพระเวท เราสามารถสรุปได้ว่า ต้นโสมเป็นพันธุ์ไม้เลื้อย ชนิดหนึ่งซึ่งขึ้นอยู่บนภูเขาเขาภูเขาศิวะ ชาวอินเดียนำมาใช้คั้นเอาน้ำสำหรับถวายเทพเจ้าโดยถือว่า เป็นเครื่องดื่มศักดิ์สิทธิ์อีกกล่าวคือสามารถบันดาลผลต่าง ๆ ให้แก่ผู้ดื่มได้และเป็นต้นไม้ที่เกิดบนสวรรค์ ด้วย

เทพนิยายเกี่ยวกับโสม

การที่ต้นโสมซึ่งเกิดบนภูเขาและมาถึงมนุษย์ได้นั้นเห็นได้ง่าย เพราะมนุษย์สามารถขึ้นไป เก็บมาได้ ส่วนในแง่ที่เกิดบนสวรรค์นั้นมี เทพนิยาย เล่าถึงการลงมาแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ในคัมภีร์พระเวทกล่าวว่ามันเกี่ยวพันมาบ้าง³⁴ พระวาสุซึ่งถือ เป็นเทพแห่งลมพายุบ้าง³⁵

เทพนิยายได้กล่าวถึงวิธีการที่เกี่ยวพันต้นโสมมาว่า เทพยมิด้วยความเร็วมากจน ทะลุเข้าไปในปราสาทเหล็ก³⁶ แล้วใช้เท้าขยุ้มเอาต้นโสมมาได้เป็นผลสำเร็จ³⁷ แม้จะถูกชกขวาง

³⁴RV.1.80.2

soma ṣyenābhṛtaḥ /
นกเกี่ยวพันต้นโสมมา

RV.8.89.8

divam suparno gatvāya somam vajrine abharat /
นกบินไปสวรรค์แล้วนำต้นโสมมาให้พระอินทร์

RV.9.68.6

. . . syeno yadandho abharatparāvataḥ /
เกี่ยวพันต้นโสมมาจากสวรรค์

RV.1.9.3.6;9.48.1-4

³⁵RV.1.93.6

anyam divo mātariṣvā jabhāra /
มาตริศวันนำต้นโสมนี้มาจากสวรรค์

อรรถกถาจารย์สายอะธิบายว่า มาตริศวันได้แก่เทพวาสุ (Griffith, 1973:19n.)

³⁶RV.4.27.1

pura āyasih . . . syeno jivasā nirdīyam //
ฉันผู้เป็น เทพยมิทะลุปราสาทเหล็กด้วยความเร็ว

³⁷RV.8.71.9

โดยกฤษณ (Kṛṣānu) ผู้เผ่าคันทิมบนสวรรค์ซึ่งขวางอาวุธใส่³⁸ จนชนปีกร่างหนึ่ง เส้น และชน
ปีกนั้นได้กลายเป็นคันทิมประณะ เมื่อตกลงมาถึงพื้นดิน³⁹

นกเหยี่ยวตามที่กล่าวถึงในบทสวดฤคเวทนี้ คือเหยี่ยวจริงหรือไม่อาจทราบได้
ในทาง เทพนิยาย คำนี้ บ่อยครั้งที่มีความหมายถึง เทพเจ้าบางองค์ เช่น พระอัคนี⁴⁰ พระมรุค⁴¹

³⁸RV.4.27.3

. . . kṣipajjyam kṛṣānuḥ . . . //

กฤษณ ปล่อยสาย (ธนู) ออกไป

³⁹RV.4.27.4

. . . patat . . . asya parnamadha . . . //

ชนของเหยี่ยวตกลงในทันที

คันทิม ประณะ (Parna) หรือคันทิมปลาสะ (Pālāsa) หรือคันทิมคัลยกะ (Salyaka)

มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า Butea fondosa เป็นต้นไม้ที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์สวยงามมาก

เกิดอยู่บนสวรรค์ กิ่งของมันนำมาใช้ทำเป็นเครื่องใช้ในการบูชาเทพเจ้า เช่น ทำเป็น

ถ้วยคันทิมน้ำใส

ดูเชิงอรรถใน Ralph T.H. Griffith, The Hymns of the Rgveda, tr.

(Delhi: Motilal Banarsidass, 1973), p.219.

⁴⁰RV.7.15.4

navam stomamagnye divaḥ syenāya jījanam /

ฉันได้ให้ เกิดบทสวดใหม่แก่อัคนีผู้เป็นเหยี่ยวแห่งสวรรค์

⁴¹RV.10.92.6

maruto divaḥ syenāso /

เทพมรุค คือ เหยี่ยวแห่งสวรรค์

หรือ พระอินทร์⁴²

แต่บลูมฟิลด์ (Bloomfield) ได้ให้ความคิดเห็นในกรณีเดียวกันนี้ว่า เทยิวเป็นเพียงบุคคลาธิษฐานของปรากฏการณ์ธรรมชาติ แท้ที่จริงก็คือแสงสว่างจากก้อนเมฆซึ่งถูกเปรียบเทียบกับปราสาทเหล็กนั้นเอง⁴³

ในคัมภีร์พราหมณะได้กล่าวถึงการมายังโลกของคันโสมแตกต่างออกไปว่า แควก่อนคันโสมอยู่บนสวรรค์ เทพเจ้าทั้งหลายซึ่งอยู่บนพื้นโลกมีความปรารถนาอยากได้ จึงมอบให้กายศรี (Gāyatrī) แปลงร่างเป็นนกไปนำมาให้⁴⁴ แต่ในระหว่างทางก็ถูกพวกคนธรรพ์แย่งเอาไป เทพเจ้าจึงส่งเทวีแห่งคำพูด (Vāk) * ไปล่อลวงนำคันโสมกลับมาได้อีกครั้งหนึ่ง⁴⁵

⁴²RV.10.99.8

sarirairsyeno /

พระอินทร์ แปลงร่างเป็นเทยิว (มาทา) นำโสม

ดูเพิ่มเติมในกริฟฟิธ (Griffith, 1973: 613n)

⁴³

Maurice Bloomfield, Myth of Soma and Eagle (Festgruss an Rudolf Von Roth, 1893), pp.149-155 cited in Griffith The Hymns of the Rgveda, tr. p.219.

⁴⁴SBr.11.7.2.8

divi vai somah asit/tam gāyatṛ vaya bhūtva' harat

กายศรี เป็นลักษณะคำประพันธ์สมัยเก่า บทหนึ่งมี 24 พยางค์ แบ่งเป็น 3 วรรค วรรคละ 8 พยางค์เป็นคำประพันธ์ที่แต่ง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของนางฟ้าซึ่งถือว่าเป็นภรรยาของพระพรหม และถือว่าเป็นมารดาของพระเวททั้งสี่

ดูเพิ่มเติมในโมเนียร์วิลเลียมส์ (Monier-Williams, 1981: 352)

* เทวีแห่งคำพูด เป็นบุคคลาธิษฐานของคำพูด ในทางเทพนิยายถือว่าเป็นเทวีซึ่งพระประชาคีสร้างขึ้นและได้แต่งงานกัน บางแห่งกล่าวว่า เป็นชายาของพระอินทร์ ในวิษณุปุราณะกล่าวว่า เป็นลูกสาวของทักษะและถือว่าเป็นเทวีแห่งแม่น้ำสรีสวคีด้วย (Monier-Williams, 1981: 936)

⁴⁵SBr.3.6.2.2-8;3.9.3.18;11.7.2.8;

ข้อความในคัมภีร์ศตปถพราหมณะที่อ้างถึง เทวีแห่งคำพูดไปลวง เอาคืนโสมจากพวกคน
 อรรพ์นี้ห้องกันกับในคัมภีร์โอด เรยพราหมณะซึ่งกล่าวว่า แต่เดิมคืนโสมอยู่ในท่ามกลางพวกคนอรรพ์
 เทวดาและฤๅษีทั้งหลายอยากได้ จึงได้ปรึกษากันถึงวิธีที่จะได้มา เทวีแห่งคำพูดเห็นว่าพวกคนอรรพ์
 ชอบผู้หญิง จึงรับอาสาแปลงกายไปนำมาให้⁴⁶

พืชที่ใช้แทนคืนโสมได้

ดังได้กล่าวแล้วว่าคืนโสม เป็นพืชที่มีการกล่าวถึงตั้งแต่สมัยพระเวทคอนคิน แต่นักปราชญ์
 บางท่านกล่าวว่าการบูชาเทพเจ้าด้วยน้ำโสมมีมาก่อนสมัยพระเวทคอนคินด้วยซ้ำ⁴⁷ เหตุนี้เมื่อถึงสมัย
 พระเวทตอนปลาย คืนโสม เริ่มหายากขึ้น เพราะมีอยู่เฉพาะบนภูเขาที่สูงมากยากแก่การที่จะขึ้น
 ไปเก็บ⁴⁸ และยิ่งจะหายากมากขึ้น เมื่อล่วงมาถึงสมัยพราหมณะ แต่ธรรมเนียมการบูชาเทพเจ้า
 ด้วยน้ำโสมยังถือปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีจึงแนะนำผู้จะทำการบวงสรวงให้หันมา
 ใช้พืชอื่นแทน พืชที่ได้รับการแนะนำให้ใช้แทนคืนโสม เพราะได้รับเชื่อมาจากส่วนใดส่วนหนึ่งของ
 คืนโสมหรือมีลักษณะคล้ายคืนโสมได้แก่ เปาปติกะ (Pūtika)⁴⁹ คันผาลคุณ (Phālguna)

⁴⁶ AitBr.1.27

⁴⁷ Majumdar, The Vedic Age, Vol.1. Chap.18 p.374.

⁴⁸ Margaret and James Stutley, Harper's Dictionary of Hinduism,
 (New York: Harper & Row Publishers, 1977), p.214.

⁴⁹ ปุติกะ มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า Guilandina bonduc เป็นพันธุ์ไม้เถาสีแดง
 มีกลิ่นหอม ใช้เป็นสมุนไพรชนิดหนึ่ง (Monier--Williams, 1981: 641.)

ชนิดคอกสีน้ำคาล⁵⁰ คับเศยนหฤตะ⁵¹ (Syenahrta) คับอาทาระ⁵² (Ādāra) คับทรวา⁵³ (Durvā) ชนิดสีน้ำคาล หรือหญ้ากู่สะ⁵⁴ (Kusa) และในคาถยพราหมณะ 9.5.3. แนะนำให้ใช้เถาอรรุงญา (Arjuna=Terminalia) แทนได้ในเมื่อไม่สามารถหาเถาฤคิกาดังกล่าวได้

โสมกับโหม

เนื่องจากโสม (Soma) ในคัมภีร์พระเวทของอินเดียกับโหม (Haoma) ในคัมภีร์อเวสตะของอิหร่านมีความคล้ายคลึงกันทั้งในด้านถิ่นกำเนิด คุณสมบัติ และวิธีการในการคั้นเอาน้ำเพื่อถวายเทพเจ้า จึงมีผู้รู้ได้ศึกษาและเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกันของพืชทั้งสองไว้อย่างน่าสนใจมาก ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำมากล่าวเฉพาะประเด็นที่เห็นว่าสำคัญเท่านั้น

แมคโดเนลล์ได้กล่าวถึงพืชทั้งสองไว้ว่า เป็นพืชที่ขึ้นบนภูเขาเหมือนกัน⁵⁵ ทั้งสองได้รับการยอมรับว่าเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ ใช้คั้นเอาน้ำถวายเทพเจ้า และถือว่าเป็นเจ้าแห่งพืชทั้งหลาย คับและน้ำคั้นมีคุณสมบัติ เป็นยารักษาโรคได้ น้ำคั้นซึ่งมีสี เหลืองหรือสีน้ำคาลซึ่งผสมกับนมแล้วมีคุณสมบัติ

⁵⁰ ฝาลคู่สะ (=Ficus oppositifolia) ในศคปถพราหมณะ 4.5.10.2 กล่าวว่ามีสองชนิดคือชนิดคอกสีแคงและสีน้ำคาล ชนิดที่ใช้แทนโสมเป็นชนิดคอกสีน้ำคาล

⁵¹ เศยนหฤตะ (=Ardea sibirica) ในศคปถพราหมณะ 4.5.10.3 กล่าวว่าจะเกิดจากหน่อโสมซึ่งร่วงลงพื้นขณะที่คายน้ำมา

⁵² ในศคปถพราหมณะ 4.5.10.4 กล่าวถึงคับอาทาระว่าเกิดจากเลือดที่กระเด็นออกจากหัวของสัตว์ที่ฆ่าบูชา

⁵³ ทรวา (=Fanicum dactylon) ในศคปถพราหมณะ 4.5.10.5 กล่าวว่าเป็นพี่น้องของโสม

⁵⁴ กู่สะ (=Poa cynosuroides) ในศคปถพราหมณะ 4.5.10.5 ให้ใช้ชนิดที่มีสีเหลือง

⁵⁵ โสมเกิดบนภูเขาบูชวัต (Mujavat) โหมเกิดบนภูเขา เหวไรติ (Haraiti)

(Macdonell, 1974: 113-4)

พิเศษคือทำให้ผู้ดื่มมีร่างกายแข็งแรง อายุยืน และทำให้ไม่ตาย ทำให้มีจิตใจอีกเหิม กล่าวหา
ซึ่งทำให้ปราชญ์บางท่านถือว่าทำให้เมา เนื่องจากมีคุณสมบัติดังกล่าวมาทั้งชาวอินเดียและชาว
อิหร่านต่างก็ถือว่า ไสมและโหมเป็นเทพเจ้าผู้ฉลาด มีอิทธิฤทธิ์มากมาย เช่นทำให้โลกให้สว่าง
ขับไล่มายาสิ่งชั่วร้าย ชักศัตรู คุ้มครองโลกและสวรรค์ ประทานบุตรหลานผู้กล้าหาญและความ
ร่ำรวยแก่พวกเขา ส่วนเวลาคืนแตกต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือชาวอินเดียคืนไสมวันละ 3 ครั้ง
แต่ชาวอิหร่านคืนโหมวันละ 2 ครั้ง⁵⁶

มัจจุมดาร์ (Majumdar) นักปราชญ์อีกท่านหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพืชทั้งสอง
โดยอาศัยเหตุผลทางภาษาศาสตร์ว่า ไสมและโหมน่าจะเป็นคำเดียวกัน และ พิษูชา เทพด้วย
น้ำไสมของชาวอินเดียและด้วยโหมของชาวอิหร่านน่าจะเป็นสิ่ง เคยปฏิบัติร่วมกันมาตั้งแต่ เมื่อชาว
อินเดียและชาวอิหร่านยังรวมกันอยู่ เพราะมีคำหลายคำในคัมภีร์พระเวทที่อาจกล่าวได้ว่าห้อง
กับคำในคัมภีร์อเวสตะทั้งในคัมภีร์รูป เสียง และความหมาย⁵⁷ ซึ่งสันนิษฐานว่าคงจะมีการใช้คำเหล่านี้ร่วม
ร่วมกันมาตั้งแต่ก่อนหน้าที่ชาวอินเดียและอิหร่านจะแยกกัน

การกระเตรียมคั้นน้ำไสม

เราอาจกล่าวได้ว่า ชาวอินเดียอารยันมีธรรมเนียมบูชาวงสรวงเทพเจ้าที่คนเคารพ
นับถือในโอกาสต่าง ๆ มาก และน้ำไสมเป็นเครื่องบูชาเทพเจ้าที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง⁵⁸ การจัดทำคั้น

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Majumdar, The Vedic Age, Vol.1. Chap.11. p. 221.

คำเหล่านั้น เช่น Atharvan=Āthraivan, Mitra=Mithra, Mantra=Manthra,
Hotā=Zaotar, Āhuti=Āzuti. yajata=yazata, yajña=yasna, Bhaga=Bagha,
Sukratu=Hukratu, Vrtrahan=Verethrajan

⁵⁸ RV.9.2.10

ātma yajñasya

ไสม เป็นหัวใจแห่งการบวงสรวง

RV.9.17.6

murdhan yajñasya

ไสม เป็นยอดแห่งการบวงสรวง

โสม เพื่อมาคั้นเอาน้ำจึงมีชั้นคอนต่าง ๆ หลายชั้นคอน แต่ละชั้นคอนต้องมีพราหมณ์ เป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนา เพื่อความศักดิ์สิทธิ์

ชั้นคอนแรก คือการจัดหาดินโสม ในคัมภีร์พระเวทไม่มีข้อความที่กล่าวถึงวิธีการจัดหาดินโสมแต่อย่างใด ผู้วิจัย เข้าใจว่า ชาวอินเดียอารยันในสมัยพระเวทคงใช้สิ่งของหรือสัตว์แปลก เปลี่ยนกับดินโสม เพราะในสมัยนี้คงยังไม่มีการซื้อขายกันโดยใช้เงินทองที่กำหนดเป็นหน่วยเงินตราแน่นอนแต่อย่างใด แม้จะมีผู้รูปร่างท่านกล่าวว่าในสมัยพระเวท ประชาชนรู้จักคูปุกคะกัว เงิน และทองแล้วก็ตาม⁵⁹

รายละเอียดในเรื่องนี้มีกล่าวถึงหลายตอนในคัมภีร์พราหมณะ ข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่าผู้จัดทำใช้เงินที่ทำด้วยตะกั่วซื้อมาจากคนขายซึ่งเป็นคนผมยาว⁶⁰ และในศตปถพราหมณะ

3.3.3.1 ได้กล่าวว่าพราหมณ์อธรรมจะถามซื้อดินโสมจากผู้ขายและเสนอซื้อด้วยราคาหนึ่งในสิบหกเท่าของราคาวัว เมื่อผู้ขายปฏิเสธก็จะเสนอราคาสูงขึ้นเรื่อย ๆ เป็นราคาเท่ากับกึ่งเท่ากึ่งหนึ่งของโค เท่ากับเท่าข้างหนึ่ง เท่ากับครึ่งของวัว จนเท่ากับวัวหนึ่งตัว เมื่อผู้ขายยังปฏิเสธ

⁵⁹ Rapson, The Cambridge History of India, 6 Vols, Vol.1. p.122.

⁶⁰ SBr.5.1.2.14

ในศตปถพราหมณะ 11.4.1.8 มีข้อความบ่งบอกว่า ชาวอินเดียอารยันรู้จักใช้เหรียญทอง (niska) กันแล้ว คำว่านิชกะนี้ โมนีร์วิลเลียม (Monier-Williams, 1981: 562) อธิบายว่า คือเครื่องประดับทำด้วยทองใช้แขวนคอหรือติดหน้าอก และใช้เป็นเงิน ซึ่งมีค่าต่าง ๆ กันด้วย

การซื้อขายดังกล่าวนี้ ที่จริง เป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนสินค้าสองชนิด โดยอาจเอาโคหรือส่วนของโค เป็นมาตรฐานกำหนดราคา และอาจมีการต่อรองกันบ้าง

ดูเพิ่มเติมใน Rapson, The Cambridge History of India, 6 Vols, Vol.1. pp.193-4.

อยู่อีกก็จะใช้วิธีบังคับเอา⁶¹ บางแห่งกล่าวว่าผู้ที่เสนอซื้อด้วยทองคำ แต่กัณถ์แย่งเอาทองคำคืนพร้อมกับคันโสม⁶² และบางแห่งก็กล่าวว่า ผู้ซื้อเสนอแลกคันโสมด้วยแพะ ถ้าผู้ขายปฏิเสธก็บังคับเอา เช่นเดียวกัน⁶³

แต่วอคเกอร์ กล่าวว่า ผู้ขายโสมทำที่เป็นเสนอขายก่อน แต่เมื่อผู้ซื้อจะรับซื้อก็ปฏิเสธเสียโดยกัณถ์เรียกร้อราคาให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ กล่าวคือครั้งแรก เรียกร้อราคาโสมเท่ากับกิบเท้าของวัวสี่กิบ (เท้าข้างหนึ่งมีสองกิบ) ครั้งที่สองเท่ากับหนึ่งในสี่ของราคาวัว และครั้งสุดท้ายเท่ากับราคาวัวหนึ่งตัว คอจากนั้นผู้ซื้อจะใช้ไม้มะเคือตีที่ไหล่ขวาของผู้ขายหนึ่งทีและตีที่ไหล่ซ้ายสามทีด้วยหญาทุสะพร้อมกับแย่งเอาคันโสมไป⁶⁴

เมื่อได้คันโสมแล้ว ชั้นคอนค่อมมาได้แก่การนำชั้นบรรทุกเกวียนซึ่งจอดอยู่ใกล้ ๆ บริเวณซื้อขาย เพื่อลากไปยังปะรำพิธี* ที่จะทำการคืน จากชั้นคอนนี้จนถึงนำคันโสมลงจากเกวียนจะมีการประกอบพิธีย่อย ๆ ทางศาสนาแทรกอยู่โดยตลอด เช่น ก่อนจะถึงปะรำพิธี จะมีพิธีบวงสรวงรอยเท้าโคโดยการวางจานทองคำไว้ตรงบริเวณก้าวที่เจ็ดของโคนับจากจุดที่นำคันโสมลงจากเกวียน

⁶¹ การใช้กำลังบังคับเอาคันโสมจากผู้ขายนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าไม่น่าจะเป็นจริง เพราะการทำเช่นนั้น เป็นสิ่งที่ผิด น่าจะเป็นการแก่งแย่งมากกว่า เพื่อให้สมจริงกับเทศนิยายที่เทวคาไปแย่งเอาโสมจากคนธรรพ์ ราคาจริงน่าจะได้ตกลงกันไว้แล้วก่อนหน้านี้

⁶² SBr.3.3.3.7

⁶³ SBr.3.3.3.9

⁶⁴ Walker, Hindu World and Encyclopaedia Survey of Hinduism, Vol.2 p.419.

* ปะรำ (Sadas) คือซุ้มหรือเคนท์ที่สร้างไว้เพื่อเป็นที่เก็บเกวียนบรรทุกคันโสมและใช้เป็นที่พักของพราหมณ์และผู้ร่วมพิธี ค้านยาวหันไปทางทิศตะวันออก มีความยาวสิบแปดศอก ค้านกว้างหกศอก เสากลางทำจากไม้มะเคือมีความสูงเท่ากับศีรษะของผู้ทำพิธีคันโสม หลังคาลาดค้ำลงมาอยู่ในระดับสะดือ (Walker, 1968: 420)

๑.เพิ่มเติมใน Eggeling The Satapatha-Brahmana Part. 2.Vol.26 of the Sacred Books of the East p.128.

จะมีการประกอบพิธีย่อย ๆ ทางศาสนาแทรกอยู่โดยตลอดเช่น ก่อนจะถึงประรำพิธี จะมีพิธีบวงสรวง รอยเท้าโคโดยการวางจานทองคำไว้ตรงบริเวณกัวที่เจ็ดของโคนับจากจุดที่นำคันไส้มองจากเกวียน แล้วไปรยเนยใสและหลังน้ำศักดิ์สิทธิ์ซึ่งได้จากแม่น้ำวสตีวรีรอบ ๆ รอยเท้าโค เสร็จแล้วใช้จอบ ดักเอาคันที่โคเหยียบใส่ถังไว้ เจ้าภาพจะเดินตามเท้าโคไปจนถึงกัวที่เจ็ดซึ่งวางจานทองคำไว้ จากนั้น เขาพร้อมกับภรรยาจะนั่งใกล้ ๆ จานทองคำ พราหมณ์จะสวดมนต์

ประรำพิธีนี้จะต้องสร้างไว้ก่อนวันคันน้ำใสจริงสองวัน ประรำนี้เรียกว่าสัทส (Sadas) บริ เวณภายในประกอบด้วยแท่นบูชาขนาดใหญ่ (Mahāvedi) เกวียนที่บรรจุคันไส้มายจะจอดอยู่ ทางทิศตะวันออกห่างจากแท่นนี้ไปสามกัว การสร้างประรำก็ต้องประกอบพิธีทางศาสนา เช่นเดียวกับ * รวมทั้งอุปกรณ์ต่าง ๆ ** ที่จะนำมาใช้ในการคันด้วย

เมื่อได้คันไส้มและเตรียมสถานที่พร้อมแล้ว ชนคอนต่อมาได้แก่การประกอบพิธีอุ้มน้ำนม เพื่อเตรียมไว้สำหรับผสมกับน้ำใส พิธีนี้เรียกว่าประวารวระ *** (Pra-vargya) ซึ่งจะทำวัน ละสองครั้งในวัน เตรียมการสามหรือสี่วันก่อนวันคันจริง

* พิธีนี้ เริ่มด้วยการรินน้ำศักดิ์สิทธิ์ลงคินบริ เวณที่จะขุดหลุม เพื่อฝัง เสาไม้มะ เคื่อซึ่งเป็น เสากลางของประรำ ขณะขุดหลุม พราหมณ์จะสวดมนต์ เสร็จแล้วจะใช้ทัพพีตักนม เปรี๊ยะ น้ำนม และน้ำจากภาชนะที่จุ่มด้วยหญ้าอูสะ เทลงไปในหลุม

**อุภาคผนวก ค., หน้า 101.

***ประวารวระ เป็นพิธี เริ่มต้นในพิธีไสยยัญชะ พิธีเริ่มด้วยการเผาหม้อขนาดใหญ่ ชื่อมหาวิระ (Mahāvira) ให้แดงแล้ว เทนมลงจนกระทั่งนม เคื่อจึงตักออกมาเก็บไว้ คร.ราธกฤษณินกล่าวว่า นมนี้ใช้ถวายแก่เทพอัศวินด้วย (The Cultural Heritage of India, Vol.1.p.240) ตอน เสร็จพิธีจะนำหม้อและอุปกรณ์อื่น ๆ มาจัดทำเป็นรูปคนโดยวาง หม้อ เป็นศีรษะและหญ้าอูสะ เป็นขม เป็นคัน (Walker, 1968: 421)

ชาวอินเดียนจะคั้นน้ำโสมวันละสามเวลา เทพเจ้าได้รับเชิญให้มาคั้นน้ำโสมในการคั้นแต่ละเวลามีกล่าวไว้ไม่ตรงกัน ในคัมภีร์ฤค เวทกล่าวว่า น้ำโสมที่คั้นในตอนเช้าจะใช้ถวายแก่พระอินทร์และเทพเจ้าอื่น ๆ บางองค์⁶⁵ ที่คั้นในตอนเที่ยงวันจะใช้ถวายแก่พระอินทร์เป็นพิเศษเพียงองค์เดียว⁶⁶ ส่วนที่คั้นในตอนเย็นจะใช้ถวายแก่เทพฤๅ⁶⁷ (Rbhu) ซึ่งไม่ตรงกับข้อความในอถรรพเวทที่กล่าวว่า น้ำโสมที่คั้นตอนเช้าจะใช้ถวายแก่เทพอัศริน (AV.9.1.11) ที่คั้นตอนกลางวันถวายแก่พระอินทร์และเทพอัคินิ (AV.9.1.12) ส่วนที่คั้นในตอนเย็นจะถวายแก่เทพฤๅ (AV.9.1.13)

ส่วนของโสมซึ่งเรียกว่า อังสุ (An̄su) ซึ่งเป็นส่วนที่เลือกไว้เพื่อนำมาคั้นเอาน้ำนั้นจะต้องนำมาล้างน้ำให้สะอาดเสียก่อน⁶⁸ อังสุส่วนที่คั้นยังไม่จืดเมื่อนำมาคั้นอีก พราหมณ์อัครฤๅก็ใช้น้ำประพรหมให้ชุ่มเสียก่อนเพื่อจะให้ได้น้ำมาก การทำเช่นนี้เรียกว่าอาปยายนะ* (Āpyāyana)

⁶⁵ RV.10.112.1

indra piba sutasya pratahsāvo /

RV.8.65.9

⁶⁶ RV.3.32.1

indra . . . somam pibemam madhyadinam savanam . . . /

⁶⁷ RV.4.33.11

rbhavo trtiye asmintsavane dadhāta //

⁶⁸ RV.9.62.5

apsu dhūtah

โสมถูกล้างแล้วในน้ำ

* อาปยายนะ ประกอบด้วยศัพท์จากอุปสรรค อา (ā) ธาตุปิหรือปิโย (pi, pyai = พองขึ้น, ไคขึ้น) ลงอย (aya) ปัจจัย เหตุกรรควาจกและลง อน (ana) ปัจจัย เครื่องหมาย เหตุกรรควาจก ปัจจุบันกาล (Present Participle) ใ้รูปเป็นอาปยายนะ มีความหมายว่า ทำให้พองขึ้น ทำให้ไคขึ้น

ส่วนของคันโสมที่นำมาคั้นนั้นคัมภีร์ฤค เวท เรียกว่า อังสุ และกล่าวไว้ด้วยว่า อังสุนี้ เมื่อถูกคั้นจะมีน้ำไหลออกมากล้ายกับน้ำนมที่ไหลจากเต้าในขณะที่ถูก擠⁶⁹ ซึ่งคงจะเป็นหน่ออ่อน หรือรากอ่อนอย่างที่รองศาสตราจารย์วิสุทธ์ มุขยกุล ได้กล่าวไว้โดยบทความเรื่องโสมของท่าน⁷⁰ เพราะคามธรรมชาติแล้วหน่ออ่อนของพืชทั่ว ๆ ไปไม่แข็ง เหมาะที่จะนำมาคั้นและ เป็นส่วนที่มี น้ำมากกว่าส่วนอื่น ๆ ของต้นด้วย⁷¹

การคั้นน้ำโสม

เมื่อล้างหน่อโสมจนสะอาดแล้วก็ให้นำมาวางไว้บนหนังวัว⁷² หินสองก้อน * สำหรับบดจะ วางไว้บนแท่นหรือ เวที⁷³ พิธีคั้น เริ่มด้วยพราหมณ์โหดฤทนต์บดสวดในฤค เวท เพื่ออ้อนวอนโสม เทพ⁷⁴ พราหมณ์ฤคคาคฤ ชัยบดสวดในสาม เวท พราหมณ์อัธรรพฤทนต์สวดในยชุร เวทพร้อมกับทวยก้อนหิน

⁶⁹RV.8.9.19

yadāpītasō amsavo gavo na duhe /

อังสุที่ถูกคั้นแล้วทุกครั้งย่อมให้น้ำนมเหมือนกับ (นม) วัว

⁷⁰วิสุทธ์ มุขยกุล, "โสม" วิสุทธ์นิพนธ์ (กรุงเทพฯ: ธรรมสารการพิมพ์, 2520), หน้า 3.

⁷¹Macdonell, Vedic Mythology, p.107.

⁷²RV.9.12.3

somo gauri adhi sritah //

โสมถูกวางไว้บนหนังวัว

* หินสองก้อนได้แก่ อทริ (Adri) หินก้อนบนและคราวัน (Grāvan) หินก้อนล่าง แคโมเนียร์วิลเลียมส์ (1981: 374) กล่าวว่า ต่อมาในสมัยหลังหินที่ใช้บดหน่อโสมใช้ถึงสี่ก้อนก็มี ห้าก้อนก็มี

⁷³RV.5.31.12

. . . grāvāva vedim bhriyāte . . . //

หินคราวันถูกวางไว้บน เวที

⁷⁴RV.9.113.7

yatra jyotirajasram yasmilloke svarhitam / tasminmām dehi pavamanāmṛte loke aksite indrayendo pari sraha /

ข้าแต่ปวมานะขอท่านจงนำข้าพเจ้าไปยังโลกที่เป็นอมตะไม่รู้จักเสื่อมสลายซึ่งมีแสงสว่างตั้งมั่นอยู่ เป็นนิรันดร์ ข้าแต่ทวยคโสมขอท่านจงไหลไปเพื่อให้พระอินทร์ดื่ม

ที่วางอยู่บนเวทีลงมือชูปโซม⁷⁵

ลักษณะของหินชูปสอง ก้อนตามที่กล่าวมาแล้วนั้นจะ เหมือนกันหรือต่างกันยังไม่พบหลักฐานใด ๆ กล่าวถึง วิธีคั้นวงวหินก้อนหนึ่งไว้ข้างล่างแล้ววางหน่อโซมไว้บนและชูปด้วยหินอีกก้อนหนึ่งแน่ ส่วนการคั้นน้ำโซมอีกวิธีหนึ่งเป็นไขครกและสาก แต่มีอ้างอิงในคัมภีร์ฤคเวทบางบทเท่านั้น จึงมีทางสันนิษฐานได้อีกทางหนึ่งว่า หินก้อนบนคือสาก หินก้อนล่างคือครก⁷⁶

เมื่อคนหน่อโซมจนได้ที่แล้ว พราหมณ์อัครวรยุซึ่งทำหน้าที่คั้นน้ำโซมจะใช้มือทั้งสองบีบเอาน้ำ⁷⁷ น้ำโซมจะไหลผ่านเครื่องกรอง* ซึ่งทำด้วยขนแกะ⁷⁸ ลงสู่ถังรองขนาดใหญ่ซึ่งเรียกว่า

⁷⁵RV.5.13.12

. . . jīramadhvaryuvascaranti //

พราหมณ์อัครวรยุยอมทำการชูป

โดยทั่วไปในสมัยพระเวท พราหมณ์ผู้ทำพิธีมีห้าประเภท ได้แก่

1. พราหมณ์พรหมัน ทำหน้าที่ เป็นหัวหน้าควบคุมกิจพิธีทั้งหมด
2. พราหมณ์โหดฤ ทำหน้าที่อ่านบทสวดสรร เสริญในคัมภีร์ฤคเวท
3. พราหมณ์อุทคาคฤ ทำหน้าที่ชูปบทสวดในคัมภีร์สาม เวท
4. พราหมณ์อัครวรยุ ลงมือทำกิจต่าง ๆ พร้อมกับท่องสูตรในยุชร เวทด้วย
5. พราหมณ์อาคณิธร ทำหน้าที่จุดไฟศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ต่อมาในสมัย

พราหมณ์ไม่ปรากฏชื่อพราหมณ์อาคณิธร ชื่อนี้ กริฟฟิธ (Griffith, 1973:130) ได้ข้อคิด เห็นว่าจำนวนพราหมณ์และหน้าที่ของพราหมณ์ซึ่ง แยกต่างกัมนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของพิธีกรรมที่ปฏิบัติ

⁷⁶RV.1.28.4

ulūkhala-sutanāmvendvindra jalgulah /

ข้าแต่พระอินทร์ผู้กระหาย ท่านจงคั้นน้ำโซมที่เขาไซลกด้วยครก

RV.1.28.6

⁷⁷RV.9.13.7

dadhanvire gabhastyoh //

น้ำโซมไหลจากมือทั้งสอง

RV.7.22.1

⁷⁸RV.9.69.9

ete somah yantyaabyam /

น้ำโซม เหล่านั้นไหลสู่ขนแกะ

เครื่องกรองน้ำโซมชนิดต่าง ๆ อูภาคผนวก ค., หน้า

โทรณกลศะ (Dronakalasa)⁷⁹ น้ำโสมที่ใสสะอาดซึ่งกำลังไหลผ่านเครื่องกรองขนแกะสู่ถัง
 รองนี้ เรียกว่าโสมปวมานะ* ซึ่งชาวอินเดียนโบราณถือว่าเป็นพิธีคั้นน้ำโสมคองที่มีความสำคัญที่สุด
 น้ำโสมที่ขังอยู่ในถังรองนี้ มีลักษณะเป็นประกายเจิดจ้า มีสีน้ำตาล⁸⁰ หรือสีแดงชาด⁸¹ แต่ส่วน
 ใหญ่จะเป็นสีน้ำตาลอ่อน⁸²

⁷⁹ RV.9.3.1

esa . . . diyati abhi dronanyāsadam . . . //

น้ำโสมไหลผ่านถังรองโทรณกลศะ

อรรถกถาจารย์ สายณะ อธิบาย dronāni ว่า dronakalāsāni

N.S. Sontakke and C.G. Kashikar, Rgveda-Samhita, 4 Vols, Vol. 4 (Poona: Navin Samartha Vidyalaya's Samartha Bharat Press, 1946), p.5.

* ปวมานะ (Pavamāna) เป็นภาษาสันสกฤต ประกอบรูปจากธาตุ ป (Pu = ทำให้
 สะอาด) เดิม มานะ (māna) ปัจจัย เครื่องหมาย เหตุกรรตุวาจกปัจจุบันกาล (Present
 Participle) ได้รูปเป็นปวมานะ (Pavamāna) ซึ่งมีความหมายว่า ผู้มีลักษณะใสสะอาดที่กำลัง
 ไหลผ่านเครื่องกรองลงมา เป็นขั้นคองคั้นน้ำโสมที่มีความสำคัญมาก บทสวดในคัมภีร์ฤคเวทมนต์ที่
 เก่า เป็นของโสมปวมานะ เกือบทั้งหมด แสดงว่าชาวอินเดียนโบราณให้ความสำคัญแก่พิธีคั้นน้ำโสม
 คองนี้มาก

⁸⁰ RV.9.33.2

abhi dronāni babhravaḥ sukṛā . . . aksaran //

น้ำคั้นของโสม มีสีน้ำตาล บริสุทธิ์ ไหลไปสู่ถังรอง

⁸¹ RV.9.45.3

. . . tvāmaruṇam vayan gobhiranjanmah . . .

เราทั้งหลายจะผสมท่าน (น้ำโสม) ผู้มีสีแดงชาดด้วยน้ำนม

⁸² RV.9.3.9

harīh pavitre arṣati //

โสมสีน้ำตาลไหลไปสู่ฝักกรอง

สิ่งที่ใช้ผสมกับน้ำ โสม เพื่อถวาย เทพเจ้า

เมื่อได้น้ำโสมแล้ว พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีก็จะผสมสิ่งผสมต่าง ๆ ลงไปตามแต่ความต้องการว่าจะใช้ถวายแก่เทพเจ้าองค์ใด โดยทั่วไปถ้าเป็นน้ำก็ผสมในถังรองโทรณกลสะได้เลย แต่จะต้องใช้กระบวยขนาดเล็กคักน้ำโสมจากถังใหญ่ถ้าเครื่องผสม เป็นสิ่งอื่น ๆ ⁸³ และเนื่องจากโดยทั่วไปชาวอินเดียจะผสมโสมกับน้ำ โสมจึงจัดเป็นของ เทลวที่มีค่าทางศาสนาและได้รับยกย่องว่าเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับน้ำมาก เช่นว่า เป็นเจ้าของกระแสน้ำ กระแสน้ำไหลไปตามโสม เท่านั้น น้ำทั้งหลายล้วนแต่เป็นน้องสาวของโสม โสมทำให้ฝนตก เป็นราชาและเป็นเทพประจำทะเล⁸⁴

⁸³ Macdonell, The Vedic Mythology p. 106.

กระบวยสำหรับคักน้ำโสม อูภาคผนวก ค., หน้า 101

⁸⁴ RV.9.15.5

patis sindhūnām /

โสม เป็นเจ้าของกระแสน้ำ

RV.9.31.3

tubhyamarsanti sindhavas soma /

ข้าแต่โสม กระแสน้ำทั้งหลายไหลไปตามท่าน

RV.9.82.3

savasārah apo /

น้ำทั้งหลาย เป็นน้องสาว (ของโสม)

RV.9.86.3

vṛsā . . . abyaye somah /

โสมทำให้ฝนตก

RV.9.107.16

rājā devah samudriyah /

โสม เป็นราชาและ เป็น เทพของทะเล

น้ำโสมที่ผสมกับน้ำธรรมาดังกล่าวนี้นคงยังมีรสชาติไม่ร่อย่อยู่ ดังนั้นเพื่อจะปรับปรุงรสชาติให้ดียิ่งขึ้น จึงต้องผสมกับสิ่งที่มีรสอร่อยอื่น ๆ ในคัมภีร์ฤคเวทได้ระบุว่าสิ่งสำคัญที่ใช้ผสมน้ำโสมว่ามีสามอย่าง⁸⁵ ได้แก่นมโค⁸⁶ นมเปรี้ยว⁸⁷ และข้าวบาร์เลย์⁸⁸ อย่างไรก็ตามคัมภีร์ฤคเวทบางบทกล่าวถึงสิ่งที่ใช้ผสมกับน้ำโสมแตกต่างกันออกไปว่าผสมปลายข้าว นมสด และ

⁸⁵RV.5.27.5

. . . somaiva tryasirah //

น้ำโสมมีสิ่งผสมสามอย่าง

⁸⁶RV.9.32.3

. . . gobhirajyate //

น้ำโสมถูกผสมด้วยนมโค

RV.9.107.18

somo . . . vasānah pari gobhih . . . //

น้ำโสมอาศัยอยู่กับโค

⁸⁷RV.9.11.6

. . . dadhnedabhi srīnitana indumindre //

ท่านทั้งหลายจงผสมน้ำโสมด้วยนมเปรี้ยวเพื่อพระอินทร์

⁸⁸RV.9.68.4

amsūryavena pipise . . . //

น้ำโสมถูกผสมด้วยข้าวบาร์เลย์

ข้าวสุก⁸⁹ นอกจากนี้ยังผสมกับน้ำผึ้ง⁹⁰ ซึ่งเป็นของหวานประเภทแรกที่ชาวอินเดียนอารยันในสมัย
พระเวทรู้จัก⁹¹ ผสมกับแป้ง⁹² น้ำข้าวคัม⁹³ ขนชนิดหนึ่งทำจากข้าวบาร์เลย์⁹⁴ และเนยใส⁹⁵

⁸⁹ RV.5.27.5
 . . . harsayanti . . . asvamedhasya danah somāiva tryāsirah //
 ของให้ทานในพิธีอัสวเมธทำให้ยินดีเหมือนน้ำโสมที่มีสิ่งผสมสามสิ่ง
 มาสวะอธิบายคำ tryāsirah ว่า saktavah payodhānā iti somamisrāni
 trini (Prakash, 1961: 23)
 แต่อรธกกาจารย์สายณะอธิบาย tryāsirah ว่า dadhisaktupayo . . .
 สิ่งผสมสามสิ่งได้แก่ นม เปรี้ยว ข้าวสุก และน้ำนม
 อุกฤษิธ (Griffith, 1973: 499n)

⁹⁰ RV.9.23.1
 asrgramasavo madhormadasya dhārayā /
 น้ำคั้นโสมซึ่งทำให้เมาได้ไหลไปเพื่อผสมกับน้ำผึ้ง

⁹¹ Prakash, Food and Drinks in Ancient India, p.18.
 น้ำผึ้งที่ชาวอินเดียนใช้ผสมกับน้ำโสมนั้นได้จากตัวผึ้งสองชนิด คือ อารังกระระ
 (Arangara) ซึ่งเป็นผึ้งใหญ่และสาระชะ (Sāragha) ผึ้งชนิดตัวเล็ก แต่น้ำหวานของมันดีกว่าน้ำ
 หวานของผึ้งชนิดแรก (ดู RV.10.106.10 ประกอบ)

⁹² RV.3.52.7
 pusanvate te . . . karambham . . . somam piba vrtrahā . . . //
 ข้าแต่พระอินทร์ขอท่านจงค้ำน้ำโสมที่ผสมด้วยแป้งพร้อมกับเทพผู้ชนะ

⁹³ RV.6.29.4
 sa somah . . . suto'bhud yasmin paktih pacyate /
 น้ำโสมถูกคั้น ณ ที่เขาคัมข้าวคัม

⁹⁴ RV.8.91.2
 imam . . . piba . . . apūpavantam . . . //
 จงค้ำน้ำโสมนี้ซึ่ง เขาผสมด้วยขนม

⁹⁵ RV.9.82.2
 . . . soma mrlaya ghrtam vasānah /
 ข้าแต่โสม ท่านผู้ห่อหุ้มด้วย เนยใส จง เป็นสุข

ได้อีกด้วย

น้ำโสมที่จะใช้ถวายแก่เทพเจ้าแต่ละองค์นั้นจะผสมไม่เหมือนกัน เพราะเทพเจ้าแต่ละองค์ชอบไม่เหมือนกัน ดังนั้นผู้จัดถวายต้องเข้าใจว่า เทพเจ้าองค์ใดโปรดปรานน้ำโสมที่ผสมด้วยอะไร เทพสององค์คือพระอินทร์และพระวายุ ได้รับฉายานามว่าสุจิตปา⁹⁶ซึ่งมีความหมายว่าเป็นผู้ดื่มน้ำโสมที่ไม่เจือปนจึงต้องถวายน้ำโสมที่ไม่ผสมอะไรเลย แต่ต้องผสมโสมกับน้ำนม เมื่อจะใช้ถวายแก่พระมิตรและพระวรุณ และถ้าจะถวายแก่พระอัศวินจะต้องผสมด้วยน้ำผึ้ง เป็นต้น⁹⁷

อนึ่ง รองศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุลก็กล่าวว่าผู้บูชาจะถวายน้ำโสมที่กรองแล้วแต่ยังไม่ผสมแก่พระอินทร์หรือพระวายุ ถ้าจะถวายแก่พระมิตรและพระวรุณต้องผสมกับน้ำนม และจะต้องผสมกับน้ำผึ้ง เมื่อทำพิธีสังเวคณ์แก่พระอัศวิน⁹⁸

อย่างไรก็ตาม สุจิต ในคำว่า สุจิตปาซึ่งถือเป็นฉายาของเทพเจ้าทั้งสองตามที่ปรากฏในบทสวดฤคเวทต่าง ๆ นั้นมีหลายความหมาย ความหมายแรก คือ ส่องแสง เรืองแสง เป็นประกาย ต่อมามีความหมายว่าสะอาด บริสุทธิ์ ชาวไม่มีอะไรเจือปน ดังนั้น เมื่อพิจารณาคำความหมายของศัพท์ จึงอาจหมายความว่าเทพเจ้าดังกล่าวเป็นผู้ดื่มน้ำโสมที่ส่องแสงเป็นประกายซึ่ง เป็นลักษณะของน้ำโสมที่กำลังอยู่ในถ้วยตามความหมายแรก หรือดื่มน้ำโสมที่ใสสะอาดเพราะได้ผ่านเครื่องกรองและไม่มีการเจือปน หรือเป็นผู้ดื่มน้ำโสมที่บริสุทธิ์เพราะ

⁹⁶RV. 7.91.4

śucim soman śucipā pātamāsme indravāyū . . .

ข้าแต่พระอินทร์และพระวายุทั้งสอง พวกท่านผู้มีนามว่าสุจิตปา จงดื่มโสมที่ไม่เจือปน

⁹⁷Macdonell, *Vedic Mythology*, P. 105

⁹⁸วิสุทธ์ บุษยกุล "โสม" วิสุทธ์นิพนธ์, หน้า 3.

⁹⁹RV. 7.91,4; 7.92.1; 7.95.2; 9.33.3

โมเนียร์ วิลเลียม (Monier-Williams, 1981 : 1081) ให้ความหมายของคำ สุจิต ไว้ว่าส่องแสง, กระจิบแสง, เจิดจ้า, บริสุทธิ์, ชาว, สะอาด, แจ่มใส ศัพท์สิทธิ์ปราศจากสิ่งเจือปนใด ๆ ฯลฯ

* ดูประกอบในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้หน้า 16.

ได้ผ่านการสวดด้วยบทสวดศักดิ์สิทธิ์อย่างถูกต้องครบถ้วนโดยพรหมณ์ผู้ประกอบพิธีดังที่ปรากฏ
ในคัมภีร์ฤคเวท¹⁰⁰ ตามความหมายหลังก็ได้ โดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า เทพเจ้าทั้งสอง
แม้จะมีฉายานามว่า ศุจิปา แต่ก็ถือได้ว่าเป็นผู้ค้ำน้ำโสมที่เจือปนเหมือนกัน แต่เป็นน้ำโสมที่ส่อง
แสง สะอาด บริสุทธิ์ ดังกล่าวมา เราได้พบข้อความหลายตอนในคัมภีร์ฤคเวทซึ่งกล่าวถึงสิ่งที่ใช้
ผสมกับน้ำโสมเพื่อถวายแก่เทพเจ้าทั้งสอง กล่าวคือผสมกับนมโคเพื่อถวายแก่เทพวายุ¹⁰¹ ผสม
ข้าวบาร์เลย์¹⁰² เนยสด¹⁰³ น้ำผึ้ง¹⁰⁴

¹⁰⁰ RV.9.113.5

rasah punāno brāhmaṇa

น้ำโสมถูกทำให้บริสุทธิ์ ด้วยบทสวด

อรรถกถาจารย์สายอะธิบาย brahmarā ว่า mantrena หมายถึงมนตร์หรือ

บทสวด

N.S. Sontakke and C.G. Kashikar, Rgveda-Samhitā, 4 Vols.
Vol.4 (Poona: Navin Samartha Vidyalaya's Smartha Bharat Press, 1946),
p.267.

¹⁰¹ RV.1.134.2

madantu tvā vāyavindavo smatkrānāsah sukṛtā gobhih /

ข้าแต่เทพวายุ ขอให้ น้ำโสม เครื่องบูชาของพวกเราซึ่งถูกผสมด้วยนมโคแล้วจงทำ

ให้ท่านเมา

¹⁰² RV.3.42.7

imamindra gavāsiram yavāsiram ca na piba /

ข้าแต่พระอินทร์ ขอเชิญท่านค้ำน้ำโสมนี้ของพวกเรา ซึ่งผสมกับนมโคและผสมกับข้าว

บาร์เลย์

¹⁰³ RV.9.50.5

sa pavasva . . . gobhiranjāno / . . . indavindrāya pitaye /

ขอท่านน้อม (น้ำโสม) ที่ผสมด้วยนม จงไหลไปเพื่อ เป็นเครื่องค้ำของพระอินทร์

¹⁰⁴ RV.9.39.5

indrāya sicyate madhu /

เขาผสม (น้ำโสม) กับน้ำผึ้ง เพื่อพระอินทร์

หรือนม เปรี๊ยะว¹⁰⁵ เพื่อถวายแก่พระอินทร์

นอกจากนี้ในคัมภีร์ฤค เทพบางบทยังกล่าวถึงการ เอน้ำโสมผสมกับ เครื่องผสมซึ่ง เรียกว่าปัญจาศเพื่อให้มีรสแรงขึ้น¹⁰⁶ และในศคปถพราหมณะยังกล่าวถึงการผสมน้ำโสมกับสุราอีกด้วย¹⁰⁷

เมื่อระ เครียมน้ำโสมแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการนำไปถวายแก่เทพเจ้า โดยวางถ้วยโสมลงบนทัญฑาศะ¹⁰⁸ ที่ปูลาควับนแทนบูชา ซึ่งถือว่าเป็นที่ประทับของเทพเจ้าในยัชฌุติ หรือ เถลงโนไฟ บางครั้งก็ให้พราหมณ์ผู้ทำพิธีเป็นคนดื่ม และดื่มโดยผู้ร่วมพิธี¹⁰⁹

¹⁰⁵RV.1.5.5

sutapāvne suta yanti vitaye somāso dadhyāsirah /

ข้าแก่พระอินทร์ผู้ค้ำน้ำโสม น้ำโสมที่คั้นแล้วและผสมด้วยนม เปรี๊ยะว จะไหลไปเพื่อเป็นอาหาร

RV.9.11.6

dadhnedabhi srīnitana indumindre /

ท่านจงคั้นน้ำโสมกับนม เปรี๊ยะวเพื่อพระอินทร์

¹⁰⁶RV.10.27.2

te tīvram sutam pañcadasam nisiñcam /

ข้าพเจ้าผสมน้ำโสมที่คั้นแล้วกับ เครื่องผสมสิบห้าอย่างให้มีรสแรงขึ้น เพื่อถวายท่าน

ผู้วิจัยยังไม่พบข้อความในวรรณคดีสันสกฤตที่ระบุชื่อ เครื่องผสมสิบห้าอย่าง แต่ วอล์คเกอร์ (Walker, 1968: 311) กล่าวว่า มีสิ่งผสมห้าอย่างที่ใช้ผสมเป็นเครื่องดื่มซึ่งเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Punch มีลักษณะของคำคล้ายกับคำในภาษาสันสกฤตว่า Pañca และเขาระบุชื่อเครื่องผสมห้าอย่างนั้นว่า ได้แก่ หัสนัน, น้ำ, น้ำตาล, น้ำขะพรวัว และเครื่องเทศ

¹⁰⁷SBr.12.7.3.5

¹⁰⁸RV.7.24.3

ā no diva ā prithivya rjīsinnidam barhiḥ somapeyaya yahi

ข้าแก่พระอินทร์ ขอท่านจงมาจากสวรรค์และโลกสู่ทัญฑาศะนี้ เพื่อค้ำน้ำโสม

¹⁰⁹Macdonell, Vedic Mythology, pp. 108-113.

วิธีการเตรียมสุรา

นอกจากน้ำโสมแล้ว เครื่องดื่มอีกชนิดหนึ่งที่ชาวอินเดียอารยันรู้จักคือสุรา บทสวดในคัมภีร์ฤคเวทได้กล่าวถึงสุราบ่อยครั้ง¹¹⁰ แต่ในคัมภีร์ตั้งกล่าวไม่ได้อีกถึงวิธีการทำสุราไว้ เหมือนกับการทำน้ำโสม เราทราบสิ่งที่ใช้ทำสุราในสมัยพระเวทได้บ้างก็โดยอาศัยคำร่าที่นักปราชญ์ทางวรรณคดีสันสกฤตได้ให้ไว้เท่านั้น ตัวอย่างเช่น โอม ประกาศกล่าวว่าสุราเป็นเครื่องดื่มินเมาที่ทำจากข้าวบาร์เลย์หรือข้าวป่าที่หมักจนเป็นสำแล้วและนำมากลั่น¹¹¹ แต่ในสมัยสุต (800 B.c - 300 B.c.) สุราทำจากข้าวบาร์เลย์เป็นส่วนสำคัญและผสมแป้งลงไปด้วย¹¹² วอล์คก็มีความคิดเห็นเช่นเดียวกับโอมประกาศ แต่มีเพิ่มเติมว่า จะต้อง เอากากน้ำตาลผสมลงไปด้วย เพื่อให้เกิดสำเมา¹¹³ วอล์คเกอร์กล่าวเพิ่มเติมว่า ชาวอินเดียศึกษาศาสตร์ดื่มสุรากันทั่วไป และยังใช้สุราบูชาเทพเจ้าด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีวาชเปยะ (Vājapeya) และพิธีเสาศรามณี (Sautrāmanī)¹¹⁴ และชอบกินสัก็กล่าวไว้ว่า สุราจัดเป็นเครื่องดื่มหนึ่งที่ทำจากข้าว เขายอมรับว่าชาวอินเดียโบราณนิยมดื่มมากเช่นเดียวกัน¹¹⁵ นอกจากนี้วอล์คเกอร์ยังกล่าวอีกว่า มีเจ้าหน้าที่

¹¹⁰ RV.8.2.12

hrtsu pītāso yudhyante durmadāso na surāyām

น้ำโสมทั้งหลายที่ท่านดื่มแล้วย่อมปั่นป่วนในหัวใจ เช่นเดียวกับผู้เมาสุรา

RV.7.86.6;8.21.14;1.116.7

¹¹¹ Prakash. Food and Drinks in Ancient India, p.24.

¹¹² Ibid., p.44.

¹¹³ Walker. Hindu World an Encyclopaedia Survey of Hinduism, Vol.1. p.309.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Hopkins, "Festivals and Fasts", Encyclopaedia of Religions and Ethics, Vol.11 ed. James Hastings. 1915 p.868.

อินเดียคนหนึ่งได้รวบรวมชื่อสุราในสมัยพระเวทตอนต้นและตอนกลางไว้กว่า 50 ชนิด ซึ่งส่วนใหญ่ทำจากสมุนไพรป่า ต้นไม้ และเมล็ดพืชชนิดต่าง ๆ ผสมกัน เขาได้ยกตัวอย่างประมาณ 10 * กว่าชนิดและกล่าวว่า แม้ว่าธรรมเนียมของชาวฮินดูจะมีข้อห้ามการดื่มสุรา แต่ก็ไม่มีการลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืน เพราะมีการดื่มกันอยู่ทั่วไปในทุกวรรณะ การลงโทษผู้ฝ่าฝืนเริ่มกระทำหลังจากที่... พระพุทธเจ้าบัญญัติห้ามพุทธศาสนิกชนดื่มสุราแล้ว¹¹⁶

แต่หม่อมคาร์ กล่าวไว้ว่า เราไม่สามารถหาหลักฐานที่แน่นอนได้ว่าสุราในสมัยพระเวททำจากอะไรแน่ อาจทำจากเมล็ดข้าวหรือพืชที่หมักไว้แล้วเก็บไว้ในภาชนะที่ทำด้วยหนังสัตว์ เขาได้กล่าวถึงเครื่องดื่มมีนเมาสองชนิดที่กล่าวถึงในคัมภีร์ยชุรเวทสทิตา ชนิดแรกชื่อมาสระ ซึ่งเขาสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากส่วนผสมของข้าว ส่วนอีกชนิดหนึ่งซึ่งน่าจะมาจากส่วนผสมที่ได้จากหญ้าชนิดหนึ่งหรือจากข้าวบาร์เลย์ที่คั่วแล้วชื่อชยามากะ¹¹⁷ และเขาได้ให้ข้อสังเกตต่อไปอีกว่า ในสมัยพระเวทตอนต้นอาหารหรือเครื่องดื่มที่ผสมด้วยของที่มีรสหวานเช่น น้ำตาล น้านม หรือน้ำผึ้งมักจะเรียกรวม ๆ กันว่า มธุ (Madha=น้ำผึ้ง) หรือ มาธยะ (Madhya ที่มีรสหวาน) แต่คำว่า มธุ เดิมทีเดียวใช้เรียกน้ำโสมเท่านั้น

* อีรา ทำจากข้าวที่หมักให้เปรี้ยว, มาสระ ทำจากถั่วหมักให้เปรี้ยว, ศุทตะ ทำจากหญ้าดอกไม้, ไบไม้ ในส่วนสัคต่าง ๆ, ทาลา ทำจาก เปลือกไม้ รากไม้ อ้อยสด น้ำคั้นหัวทอษ และเครื่องเทศ, โปษฏี ทำจากกากถั่ว, เคาทิ ทำจากน้ำอ้อย, สีสุ ทำจากกากอ้อย, กาทัมพริ ทำจากนมเปรี้ยว, ปริสรุด ทำจาก แอมเบิลป่า, กัลยัม ทำจากหัวผักกาด เป็นต้น (Walker, 1968: 309-10)

¹¹⁶ Walker, Hindu World an Encyclopaedia Survey of Hinduism, Vol.1. p.310.

¹¹⁷ Majumdar, The Vedic Age, Vol.1. pp.457-8.

ต่อมาคำนี้ใช้เรียกอาหารหรือเครื่องคัมอื่น ๆ ที่มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้งด้วย¹¹⁸

ตามธรรมเนียมอาหารหรือเครื่องคัมที่มีส่วนผสมด้วยน้ำนม น้ำผึ้ง หรือน้ำตาล หากปล่อยให้ทิ้งไว้สักสาม สัปดาห์ย่อมกลายเป็นส่ำเหล้า ซึ่งอาจทำให้ผู้รับประทานมีเมามาได้เช่นเดียวกับคัมสุรา เหตุนี้จึงทำให้คำว่าสุรามีความหมายกว้างไปถึงเครื่องคัมอื่น ๆ ได้ด้วย เช่นปริสรูตะ ซึ่งทำจากนม เปรี้ยวที่กวนให้ทั่ว ก็ลาละซึ่งทำจากธัญพืชต่าง ๆ¹¹⁹ มาสละซึ่งทำจากส่วนผสมของข้าวบาร์เลย์บด¹²⁰ และปานตะ¹²¹

แม้เราจะทราบว่า ในสมัยพระเวท สุราใช้เรียกเครื่องคัมอื่น ๆ ซึ่งมีสิ่งที่ใช้ผสมแตกต่างกันดังกล่าวนั้นแล้วก็ตาม แต่เราก็ไม่ทราบรายละเอียดเท่าที่ควร แม้ในคัมภีร์หลังสมัยพระเวทจะกล่าวถึงสุราบ่อย ๆ แต่ก็ไม่ได้บอกถึงส่วนผสมหรือสิ่งที่ใช้ผสม หรือขั้นตอนในการทำไว้โดยละเอียดอย่างใด อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ 12.7.3.5 อีเจลลิง (Eggeling) ได้กล่าวถึง

¹¹⁸ Ibid., p.393.

AV.20.127.8

kr̥nvan . . . dadhimantham parisrutam /

เขาทำปริสรูตะจากการกวนนม เปรี้ยว

ประกาศ (Prakāsh, 1961: 26) กล่าวว่า ตามความเห็นของสายณะสุรากับ ปริสรูตะต่างกันมาก ชนิดแรกทำจากข้าวที่หมักจนเป็นส่ำเหล้า ชนิดหลังทำจากข้าวที่ยังไม่เป็นส่ำ

¹¹⁹ AV.4.11.10;4.26.6;4.27.5;6.69.1;6.6.25; TBr.2.6.12

¹²⁰ Sayana on TBr.2.6.11 (māsaram tatra misritam suksmayavacurnam)

มาสละผสมกับข้าวบาร์เลย์บด

ประกาศ (Prakāsh, 1916: 26) กล่าวว่า มาสละ จะถูกหมักให้เป็นส่ำเหล้า ครบสามวันก่อนแล้วเติมน้ำ เวลาคัมต้องกรองด้วยผ้ากรอง

¹²¹ RV.1.122.1

pra vah pantam . . . yajnam rudraya pharadhvam /

ปานตะ ตามความเห็นของสายณะคือ น้ำโสม (Prakāsh, 1961: 24)

การทำสุราโดยอ้างถึงคำอธิบายของอรรถกถาจารย์มัธยมในวาทสนเนยลัทธิคา 19.1 ไว้ว่า ผู้ทำ
 จักหาวัตถุดิบมาสองชุด ชุดแรกประกอบด้วยหน่ออ่อนของหญ้า (Saspa) ข้าวบาร์เลย์คั่ว (Tokka) และข้าวสาก (Lājāh) กับอีกชุดหนึ่ง เป็นเครื่องเทศที่จะใช้ผสมให้เป็นสำเหล้า ประกอบด้วยลูกสมอล
 ลูกจันทน์เทศ ลูกหมาก กานพลู ขิง เป็นต้น แล้วนำมาแยกคเป็นสองชุดไม่ปะปนกัน จากนั้นใช้หม้อ
 สองใบคัมรำข้าวหรือข้าวฟ่างให้เดือดแล้วเติมน้ำข้าวใส่ภาชนะสองใบ (เหลือน้ำแค่ข้าว) ใส่
 วัตถุดิบชุดที่หนึ่งซึ่งบดแล้วประมาณหนึ่งในสามส่วนลงในภาชนะน้ำข้าวใบที่หนึ่ง ใส่วัตถุดิบชุดที่สอง
 ครึ่งหนึ่งลงในภาชนะน้ำข้าวใบที่สอง คลุกเคล้าส่วนผสมที่ใส่ในหม้อน้ำข้าวให้ทั่วแล้วนำไปตากให้
 แห้งและนำมาบดใหม่ ส่วนผสมที่นำมาบดใหม่นี้ เรียก มาสระ* (Māsara) (ซึ่งยังแยกเป็นสองชุดอยู่)

ขั้นตอนต่อมานำวัตถุดิบชุดที่หนึ่งประมาณครึ่งหนึ่ง (ใช้แล้วครั้งแรก 1/3 ในภาชนะน้ำข้าว)
 ใส่ลงในหม้อคัมรำข้าว (ที่เหลือน้ำแค่ข้าว) ใบที่หนึ่งพร้อมกับใส่มาสระจากชุดที่หนึ่งลงไปด้วย และใส่
 วัตถุดิบชุดที่สองทั้งหมด (ใช้แล้วครั้งแรก 1/2 ในภาชนะน้ำข้าว) พร้อมกับใส่มาสระชุดที่สองลงใน
 หม้อคัมรำข้าวชุดที่สอง (ที่เหลือน้ำแค่ข้าว) เทส่วนผสมจากหม้อทั้งสองลงไปรวมกันในโหลขนาดใหญ่
 นำโหลไปฝังไว้เป็นเวลาสามวัน ในระหว่างนี้ เติมวัตถุดิบชุดที่หนึ่งที่เหลือทั้งหมดลงไปหรือจะเติมสิ่ง
 ผสมอื่น ๆ เช่นน้ำมันคัวยก็ได้

สรานนิตค่าง ๆ

ในคัมภีร์ศคปถพราหมณะไม่พบว่าได้แบ่งแยกประเภทของสุราไว้เหมือนในคัมภีร์มनुสมฤติ
 (200 B.C. - 200 A.D.) ซึ่งได้แบ่งสุราออกเป็นสามชนิดคือเคาติ (Gaudī) ทำจากกากอ้อย
 ไปษฏี (Paisti) ทำจากแป้งข้าว และมาธวี (Mādhvī) ทำจากคอกมธูกะ และสุราทั้งสามชนิด

* มาสระ ทำให้เกิดสำเหล้าและเป็นเครื่องปรุงรสคัวย จึงมีทางเข้าใจว่าน่าจะเหมือน
 กับแป้งสุราหรือแป้งข้าวหมากของไทย

นี้ตามพราหมณ์คือ¹²²

ในวรรณคดีของกาลิทาส ได้ระบุถึงสุราหลายชนิด ชนิดที่คนนิยมดื่มมากที่สุดมีสามชนิด คือ นารีเกลาสวะ (Nārikelāsava) ทำจากมะพร้าว, สีจุ (Sīdhu) ทำจากน้ำอ้อย และ ปุชปาสวะ (Puspāsava) ทำจากดอกไม้ เช่นดอกมธุกะ* ปุชปาสวะนี้เป็นสุราที่มีกลิ่นหอม นิยมดื่มกันในหมู่ชนชั้นสูงซึ่งมีฐานะดี¹²³

ในสมัยพุทธกาลคอนตัน (500 B.C. - 200 B.C.) เครื่องดื่มที่มีรสขมเฝื่อนสูงเรียกว่า มัทยะ (Madya) ส่วนคำว่าสุรา (Surā) เป็นคำใช้เรียกเครื่องดื่มทุกชนิดที่มีส่วนผสมของ ธัญพืช¹²⁴ ในพระวินัยปิฎกพระอรธกถาจารย์ได้ระบุชื่อสุราไว้ห้าชนิดคือปิฏฐสุรา (Pitthasurā) ทำจากแป้งข้าวที่คั่วแล้ว ปุวัสสุรา (Pūvasurā) ทำจากขนมชนิดหนึ่ง โอดานสุรา (Odanasurā) ทำจากข้าว กิณนปากขิตตสุรา (Kinnapakkhittasurā) ทำจากเครื่องเทศต่าง ๆ¹²⁵ และยังได้ระบุชื่อเครื่องดื่มอื่น ๆ ไว้อีกหลายชนิด¹²⁶

¹²² M.n.11.95

gaudī paistī ca mādhvī ca vijñeyā trividhā surā /
... sarvā na pātavyā dvijottamāih //

อ่านเพิ่มเติม ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า 81.

* คอกขธกะ มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Bassia latifolia* ดอกและใบของมันใช้ทำสุราบางชนิดหรือกลิ่นเอาน้ำมัน (Monier-Williams, 1981: 781)

¹²³ Upādhyāya, India in Kālidāsa, p.197.

¹²⁴ Prakāsh; Food and Drinks in Ancient India, p.75.

¹²⁵ surā nāma pitthasurā pūvasurā odanasurā kinnapakkhittā sambhāra samyuttā (Vin.4.110)

¹²⁶ เช่นปุพพาสวะ (Pupphāsava) ทำจากดอกไม้, ผลาสวะ (Phalāsava) ทำจากผลไม้ (Madvāsava) ทำจากน้ำผึ้ง

ในคัมภีร์รามายณะ (400 B.C.-400 A.D.) มีข้อความหลายตอนที่กล่าวถึงการดื่ม
 สุร้ามองชาวเมืองอโยธยา และในคัมภีร์มหาภารตะก็กล่าว ว่าในพิธีอโศกเมธของยูธิษเฐียรปริมาณ
 สุราที่ดื่มก็มากเหมือนกับน้ำทะเล¹²⁷ สุราที่กล่าวถึงในคัมภีร์มหาภารตะที่สำคัญคือ กิลาละ
 (Kilāla) เป็นสุราที่มีรสเหมายากถึงกับห้ามสตรีดื่ม¹²⁸ ส่วนในคัมภีร์รามายณะได้กล่าวถึงสุรา
 ที่ดีที่สุดชื่อไมเรยะ¹²⁹ (Maireya) และวารุณี เป็นสุราที่ชาวเมืองอโยธยาทั่ว ๆ ไปนิยมดื่ม
 มีรสแรงมาก พอดื่มก็เมาทันที¹³⁰

ตำราอรรถศาสตร์ (Arthasāstra) ของเกาฏิลกะ (Kautilya)
 (300 B.C.-100 AD.) ได้ระบุสุราไว้หกชนิด¹³¹ แต่ได้กล่าวถึงการทำให้เมรัยไว้เพียงชนิด
 เดียวว่า ทำจากเปลือกของต้นเมษศุงคี (Mesasringī)* ผสมกับพริกไทยป่นชนิดเมล็ดยาวชื่อปิปปะลี
 (Pippalī=Piper longum) และชนิดสีดำชื่อยริจะ (Marica=Strychnos potatorum)
 และเติมน้ำตาลกรวด (Guda) ลงไป

¹²⁷ Asv.89.39 (Surāmaireyasāgarah)

ทะเลแห่งสุราและไมเรยะ

¹²⁸ MBr.Van.257.17

Kilāyam na khādeyam karisye

(สตรี) ไม่พึงทำการกินกินกิลาละ

¹²⁹ R.Bal.53.2

maireyamsca varāsavam /

¹³⁰ R.Yudh.34.8

mām mohayati . . . pitamātreva varuṇī /

วารุณีทำให้ฉัน เมาพอสักว่าดื่ม เท่านั้น

¹³¹ เมทกะ (Medaka), ประสันนา (Prasanna), อาสวะ (Āsava), อริษฏะ
 (Arista), ไมเรยะ (Maireya), และมธุ (Madhu) Agrawal, 1953: 115)

* เมษศุงคี มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ Odina pinnata หรือ Gymnema sylvestre
 มีหลายชนิด บางชนิดมีพิษ (Monier-Williams, 1981: 822)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจึงอาจสรุปได้ว่า ในสมัยพระเวท เครื่องดื่มที่ชาวอินเดียนอารยัน รู้จักกันดีที่สุดมีอยู่สองชนิด คือน้ำใสและสุรา ชาวอินเดียนอารยันถือว่าน้ำใสเป็นเครื่องดื่มที่ใช้สำหรับถวายแก่เทพเจ้า จึงมีการกระเตรียมน้ำใสอย่างเป็นทางการ แต่แม้จะถือว่าน้ำใสเป็นเครื่องดื่มของเทพเจ้าก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่า ชาวอินเดียนอารยันบางคนดื่มอยู่ น้ำใสมีคุณสมบัติทำให้ร่างกายแข็งแรง ยินดี กระปรี้กระเปร่า และยังทำให้ฮึกเหิมด้วย จึงมีนักปราชญ์บางคนลงความเห็น ว่าน้ำใสมีคุณสมบัติทำให้เมา ส่วนสุรานั้นจัดเป็นเครื่องดื่มที่มีรสขมเมาแน่นอน และคำนี้ใช้เรียกเครื่องดื่มอื่น ๆ ที่มีคุณสมบัติทำให้มึนเมาอีกด้วย ชาวอินเดียนอารยันจึงดูหมิ่น และไม่ใช้ถวายแก่เทพเจ้า คงดื่มกันเฉพาะในหมู่ชาวบ้านเท่านั้น¹³²

¹³²Kane, History of Dharmasāstra, vol.3. (Poona:Bhandarkar Oriental Research Institute, 1946),P.964.

Prakash, Food and Drinks in Ancient India, p.25.

Majumdar, The Vedic Age, P.453.